

ol.) Azaz: „... a szocializmusban többféle erkölcs létezhet, de ... a fennálló erkölcsök közül az egyik nemcsak „benn van” a szocializmusban, hanem a szocializmus jelenét és jövőjét mint értéket is magában hordozza.” (28. o.)

Az ilyen irányú megközelítés épp az etikai elemzés feladata, ez az a szerepkör, amelyet semmilyen más szempontú elemzés nem tölthet be.

Különös aktualitást ad ezeknek a gondolatoknak mindaz, amit azon a konferencián tapasztalhatott a résztvevő, amelyet ez év novemberében a TIT az értékek és mindennapi kultúra témakörében szervezett Salgótarjánban. A konferencia három napján nem az irányban történt előrelépés, hogy az egyébként nagyon kívánatos interdiszciplináris kutatások erőteljesebben beinduljanak, világosabban megfogalmazódjanak a különböző megközelítések között lappangó feszültségek, sokkal inkább az volt tapasztalható, hogy az etikával kapcsolatos jó néhány kérdésben is napjainkban a szociológiai, szociálpszichológiai megközelítés egyoldalú preferenciát nyer.

Mindezt figyelembe véve külön is tiszteletet érdemel Farkas Endre, hogy a „hagyományos” filozófiai megközelítést vállalja, élteti, jó színvonalon propagálja. S oly mértékben szívügyének tekinti, hogy nem egy kérdésben alkotó továbbfejlesztésére is alkalmasnak bizonyul. Ez mutatkozik meg különösen a kollektívizmus és humanizmus problémáit taglalo fejezetekben, a kispolgáriság jellemzésében, a forradalmiság értelmezésében, a konform és nonkonform magatartás „logikájának” érzékletes bemutatásában. S az új utak kimunkálására, eddig nem közkeletű gondolatok, szempontok elfogadására úgy tud vállalkozni, hogy az olvasó nem érzi az eddig vezető út fáradtságát, csak azt, hogy olyan könyvet olvas, amelynek problémái bevezetnek az élet sűrűjébe.

Nem hallgathatjuk el, hogy a munkának éppen a pedagógiai mondanivalója a legkevésbé magvas. Ennek több oka lehet, de mindenképpen közre kell játszania annak is, hogy az értékközvetítés mechanizmusáról nehéz úgy érdemben beszélni, hogy az értékek területén annyi tisztázatlanság uralkodik, mint manapság. Ennek ellenére néhány mélyen szántó gondolatsort, jó észrevételt pedagógiai összefüggésben is tartalmaz a könyv. Figyelemre méltónak tartjuk azt a törekvést, hogy az etika és a pedagógia minél szorosabb kapcsolatának kiépítésén fáradozik.

Angelusz Erzsébet

SÁRKÖZI ISTVÁN: AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER NÉPISKOLAPOLITIKÁJA MAGYARORSZÁGON (1919. AUG. – 1944.)

Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó. 271 oldal

Nehéz olvasmány Sárközi István munkája. A nehézséget a könyv stílusa, frazeológiája jelenti. Ugyanis ennek a hézagpótlóan fontos munkának – figyelembe véve a korszakra is vonatkozó forráspusztulást – szokatlanul „polemikus”, sok tekintetben a tudományos elemzések (s ez még nem jelent „pártatlanságot”) hangvételét mellőző hangulata van. Pedig a tények agitatív erejét egyébként sem nélkülözné, hiszen a korszak kirívó hiányosságait, mulasztásait az összegyűjtött adatok is bizonyítják. Sajnos, a szerző nem elégszik meg ennyivel (ebben talán közrejátszik az is, hogy az általa felhasznált irodalom zömmel az 50-es (!) illetve a 60-as évekből származik.) Nem lehet szerencsésnek tekinteni azt a módszert, amely egy nyilvánvalóan még csak nem is polgári demokratikus rendszert állandóan szocialista mércével mér (pl. 167. o., vagy 205. o. stb.)

A korszak sajnálatosan eltorzult magyar társadalmi valóságával szemben a szerzőnek olyan mérhetetlen ellenszenva van, hogy a „parlamentáris fasiszta diktatúra” (244. o.) furcsa kategóriája a legenyhébb kifejezés, amit a szerző e társadalmi rendszerre alkalmaz. Így nem véletlen az sem, hogy ilyen végső következtetésre jut: „A nevelési tényezők és alapelvek a nép butítására (sic!), hamis és hazug élet-, és világszemlélet formálására voltak alkalmasak...” (239. o.) Egy a szerző által is elismerten az analfabétizmussal kínlódo iskolarendszerhez, ahonnan – mellékesen megjegyezve – ma is tevékeny generációk kerültek ki, talán mégsem így kellene közeledni.

A könyv általánosságban kerüli a korszak környező országaival való alapos összehasonlítást s ezzel a magyar társadalom – kétségtelenül létező nacionalizmusa, sovinizmusa – abszolutizálódik.

Az állandó idézőjellel ellátott utódállamok sovinizmusa s általában vett lépései ilyen módon viszont pozitív felhangot kapnak – tartalmuktól függetlenül.

E néhány általános jellegű megjegyzés után következzen a könyv szerkezeti ismertetése s a részletek. A munka négy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben, túl a bevezetésen, az ellenforradalmi restauráció (nép) iskolapolitikai jellemzőit találjuk, 1919. augusztusa és 1924 között. Legrészletesebben az iskola funkcionális szerepéről, ideológiai-politikai kötődéseiről szerzhetünk tudomást. Kevésbé részletesen, az ország korabeli társadalmi-gazdasági lehetőségeit elnagyoltan tárgyalva olvashatunk csak a dologi problémákról, amelyek pedig nem elhanyagolhatóak. Árnnyal-tabban s összefonódottabban jelentkezik – mint ahogyan ezt a szerző ábrázolja – a politikai bosszúállás (elbocsátások) és a menekült pedagógusok ügye. Nemcsak itt, később is túlságosan monolitikusnak láttatja a könyv az ellenforradalom bázisát, a „reakciós tömegből” szinte senki és semmi nem emelkedik ki (talán Imre Sándor az egyetlen kivétel). Pedig a korszakban a Tanács-köztársaság „kihívásán” kívül is léteztek – igaz csekély lehetőséggel rendelkező – demokratikus népoktatási elképzelések (szociáldemokraták, demokratikus polgári politikusok pl. Drózdny Gyöző stb.).

A második fejezet Klebelsberg Kunóval és elképzeléseivel foglalkozik. Nevelésügyi koncepció-jának azonban csak ideológikus jegyeit próbálja alaposabban elemezni, egyéb területen főleg csak hiányosságait, mulasztásait domborítja ki. Mégis itt felmerülnek egy tárgyilagos értékelés szem-pontja is.

A népiskolai ismeretanyag tartalmi és tantervi célkitűzéseit vizsgálja a szerző a harmadik feje-zetben. 1920 és 1931 jelentik itt a korszakhatárt. Szempontjai itt is nagyon normatívak. Időn-ként elfeledkezik azonban az életkori sajátosságok figyelembevételéről s arról, hogy ekkor 6 osztályos elemiről volt szó. A szerző lendületes hiánylistája néha furcsa számonkérést jelent egy antidemokratikus, forradalomellenes rendszerrel szemben (nem tanítják a forradalmakat, Várnai Zsenit stb.). A tankönyvekkel kapcsolatban nagyon sok értékes adalékot összegyűjtött ez a fejezet. Éppen ezért nem tartható szerencsésnek az, hogy gyakran nincs összhang a beszéltetett források és a szerzői ítéletek között.

A negyedik fejezet a „magyar fasizmus” időszakának végéig tárgyalja a népiskolaügyet. Itt találkozhatunk finanszírozási, mobilitási kérdésekkel, foglalkozik a szerző a pedagógusellátás hely-zetével, s végül itt szerepelnek a 8 osztályos népiskolával kapcsolatos nehézségek is. A sokféle problémát felvető korszakot a szerző mozdulatlanul ábrázolja. Tudomást sem vesz a korabeli politikai rendszeren belül maradó tanügyi kezdeményezésekről („Az eredmény” tehetségvédelem – TL/1935 és 1941 között – mondhatjuk – s semmivel volt egyenlő...” 186. o. (Alaposabb kutatás nélkül – miközben elismeri, hogy 2862 népiskolában folyik nemzetiségi nyelvű oktatás (256. o.) – kijelentésszerűen közli máshol (222. o.), hogy a visszakerült területek nemzetiségi iskoláiban azok nyelvét nem értő pedagógusok vannak. Az ehhez hasonló általánosítások nem tesznek jót máshol sem.

Sajnos, vannak a könyvnek az előbb felsoroltaktól nyilván nem független, konkrét tévedései is; csak néhányat említve meg: A kisgazdapárt nem volt hivatalnok-dzsentri érdekképviselet (185. l.), a katolikus egyházon kívül egyéb egyházaknak nem voltak nagybirtokai (169. o.), a magyar-oroszai nemzetiségek többsége (németek, rutének, románok, szerbek) bizonyíthatóan a honfoglalás után került az országba – ez nem hamisítás, még akkor sem, ha ezt a tényt az ellenforradalmi korszak propaganda célokra ki is használta (48. o., 129. o., 130. o. stb.). A felsorolást lehetne folytatni.

Sárközi István könyve nehéz olvasmány, de sokféle tanulással forgathatja a korszak iránt érdeklődő olvasó.

Tőkész László